

רעי איוב והשוואה - ארבע גישות ל"צדיק ורע לו"

מענה לבעיית צדיק ורע לו

אליפז

איוב ד

~~אליפז: צדיק ורע לו~~

~~בלדד: צדיק ורע לו~~

~~צופר: צדיק ורע לו~~

ו וְכָרַתָּא מִי הוּא נָקִי אָבִד וְאִיפֹה יִשְׁרִים נִבְחָדוּ:

ה כַּאֲשֶׁר רָאִיתִי תְרַשִׁי אָנֹן וְחֲרַעִי עָמַל יִקְצָרְהוּ:

איוב כב

ה הֲלֵא רָעַתָּה רַבָּה וְאִיזֶלְמִן לְעֹנֵתֶיךָ:

ו כִּי־תִחַפֵּל אֶתֶיךָ חָגֶם וּבִגְדֵי עֲרוֹמִים תִּפְשִׁיט:

ז לֹא־מִים עֲנַי תִּשְׁקָה וּמִרְעֵב תִּמְנַע־לָחֶם:

אבל השקפת אליפז במאורע הזה גם היא אחת ההשקפות הנאמרות בהשגחה, והיא שהוא אמר, שכל מה שחל באיוב היתה הלוחו מפני שהוא ראוי לכך, לפי שהיו לו חטאים שנתחייב בהם כן,

רמב"ם, מורה נבוכים ג, כב

1. הרב יואל טייטלבוים, הרבי מסאטמר "יואל משה"

והנה מלפנים בישראל בכל הדורות כשהגיעה עת ארה ליעקב, חקרו ודקדו מה זה ועל מה זה אלה עון גרם להביא לידי כך לשים לב לתקן ולשוב אל הסייט, כדמצינו בקראי ובתלמוד. ועכשיו בדורנו זה אין אריכו לחפש ולבקש במטמונים את העון שהביא עלינו את הדרך הזאת כי הוא גלוי ומפורק בדברי חז"ל, שהגידו לנו זאת בפירוש שלמדו מקראי שעל ידי העברה על הסבועות שלל לעלות בחומה ושלל ידחקו את הקץ ח"ו אני מתיר את בקרסם לכבאות וכאילות השדה. וצוה"ר כן היה המינים והאפיקורסים עשו כל מיני הסתלות לעבור על הסבועות הללו לעלות בחומה וליקח מעצמם ממשלה וחירות קודם הזמן, קצרו דחיקת הקץ, והמשיכו ליבות רוב בני ישראל לרעיון הטמא הזה. חולס בענין זה לא היה רק מחשבה בלבד, שנלטך להסתפק אם לנין על מחשבה חבל עשו מעשים רבים ועטומים לפעולה המולה הזאת בתחבולות ואופנים שונים להביא לידי כך לעבור על הסבועות הללו.

2. הרב יששכר טייטל הי"ד, "אם הבנים שמחה"

הכל מודים... שאם היה הבנין כצירוף ובהשתתפות החרדים. היה זה במעלה קדושה ועדיפה טפי, במעלה עליונה ובקדושה עליונה הרבה הרבה מאד. ועתה, שהם עצמם התייצבו מרחוק, אין להם להתפלא ולשאל שאלות על זה ועל זה, כי המה חייבים בדבר, ועוד, אלו היה הבנין של הארץ עוד מלפנים בהשתתפות ובהסכמת כל כלל ישראל, כבן היתה הארץ מבונה ומשוכללת להתקבץ בתוכה חלק גדול מיושבי הגלות, וחלק גדול מאחינו בני ישראל שנהרגו בימינו בעוה"ר היו ניצולין ע"י שהיו כבר בארץ ישראל. ועתה, מי מקבל האחריות בשביל אותו דם כשר שנספך בימינו בעוה"ר. וכמדומה לי, שכל אלו המנהיגים שהיו מונעין את ישראל מליך ולהשתתף עם הבונים, לא יוכלו לכפר את ידיהם ולומר: ידינו לא שפכו את הדם הזה¹⁶⁴

3. הרב יששכר טייטל הי"ד "אם הבנים שמחה"

ואחזק את דברי רבינו עם דברי המדרש תהלים (פרק י"ז 185), דכל ההכאות באות על ישראל משום שאין מבקשים את ארץ ישראל. אבל אתר ההכאות, המה כבר רצים לארץ ישראל, וכאשר מעשים דומינינו מוכיחים, דכולם היו רצים לארץ ישראל אם היו יכולים.

4. הרב אלימלך בר שאול "מצוה ולב"-השוואה

ודאי שכן הוא. אבל עם כל הכאב שבדבר, אנו מוכרחים להזכר למען האמת כי השוואה האחרונה על המימדים הנוראים שבה, וכן שואות קודמות שלא הגיעו למימדים שלה, כל אלה לא היו באורה עקרוני לגמרי בלתי צפויות. אנו קוראים בתורה בכמה מקומות דברים קשים ביחס למצבים דתיים-מוסריים שעלולים להתהוות בזמן מן הזמנים. ויש

מכללת הרצוג-גוש עיצון
ימי עיון בתנ"ך
קיץ תשע"ב

ו וְהָיָה רֵאשִׁיתֶךָ מִצֶּעַר וְאַחֲרֵיתֶךָ יִשְׁגָה מֵאֵד:
 ח כִּי־שָׁאֵל־נָא לְדֶר רִישׁוֹן וְכֹוֹן לְתַקַּר אֲבוֹתֶם:
 ט כִּי־תִמְוֹל אֲנַחְנוּ וְלֹא נִדְעַ כִּי צַל יָמֵינוּ עַל־אֲרָץ:
 י הֲלֹא־תֵתֶם יוֹרוֹךְ נְאֻמְרוּ לָךְ וּמִלִּפְנֵי יוֹצֵאוֹ מִלֵּים:
 יח אִם־יִבְלַעְנוּ מִמְקַמּוֹ וְכַחֲשׁ בּוֹ לֹא רֵאִיתִיךָ:
 יט הֵן־הוּא מְשׁוֹשׁ דְּרָכּוֹ וּמִצֶּפֶר אֲתֵר יִצְמָחוּ:

בלדד

2

אבל השקפת בלדד השוחי בשאלה זה היא סברת הגמול, וכך אמר הוא לאיוב, כי היסורין הגדולים הללו אם אתה נקי ואין בך חטא הרי בגללם יגדל הגמול, ועתיד לשלם לך גמול טוב, וכל זה טוב לך כדי שירבה הטוב אשר תשיג לעתיד לבוא,

רמב"ם, מורה נבוכים ג, כב

5. האדמו"ר מפאצסנה "אש קודש"

ונבין נא איך למה הסגיר מתחילה את הבית שבעת ימים, ורק אח"כ חלבו את האבנים, הא כיון שנראה הנגע ידע שכאן מסמוך, ובפרט שכפי שיתא ברמב"ן מובא בספרי כ"ק אא"מ אדמו"ר מרו זצוק"ל שנגעי בתים ובגדים שלא כדרך הטבע הן א"כ רק לטובת ישראל לגלות המטמוניות הן, ולמה צותה התורה לטמא מקודם שבעת ימים.

ולא מקרה, וכדומה* אז ח"ו ספק חשש עולה בקרבנו, האפשר שגם עתה כונתו ית' לטובה, אם לטובה, הרי לו ליסרנו בדברים שיקרבו אותנו אליה, ולא ביטול תורה ותפילה וח"ו כמעט כל התורה, והאם אין זאת ח"ו יסורים של וישליכם וכו', לכן רואים בתורה שהגם שנגע הבתים טמאה ומטמאה הייתה, ומ"מ עשה בה ד' שליחות לטובת ישראל, מתחילה טמאה ו' ימים ואח"כ נתגלה המטמוך.

6. הרב יצחק הוטנר | "פחד יצחק"

המונח "שואה" יוצא מנקודת הנחה כי היתה קטסטרופה מבודדת, שלא היה לה קשר לדבר כלשהו לפנייה או אחריה, כגון רעידת אדמה... גישה זו רחוקה מהשקפת התורה על ההסטוריה היהודית. חורבן יהדות אירופה הוא חלק אינטגרלי של תולדותינו ואסור לנו לבודדו למען האמת, בידור חלק אחר של ההיסטוריה, או השואה, הוא שגם במידה רבה לקושי להתמודד עם אירועים כגון חורבן יהדות אירופה. X

* בבחרם את מושג ה"שואה" המציין הפרדה וניתוק מההסטוריה, הם לא הבינו שחשיבות אירוע זה היא דוקא בקשר הכלתי נפרד עם מה שיכוא אח"כ, המהלך של ההסטוריה היהודית כמשך התקופות הוא חורבן, גלות, גאולה, ושום פאורע אינו רורש קטגוריות או הגדרות חדשות.

כדי לטעון שאנו יודעים את הסיבות המיוחדות למה שקרה לנו, צריך להיות נביא או תנא. אם אדם ברמה פחותה יותר יעשה זאת, הרי הוא כפוגע בגופות הקדושים אשר מתו על קידוש השם.

רק ע"י התמסרות מחודשת לשמוש הבלעדי של התורה כמדריכה רון נתיבי ההסטוריה, נהיה כסוהים שנגיע לאמת אשר אותה כולנו דורשים.

7. פרופ' פנחס פלאי, "פרקים במחשבת ישראל"

לקאת תום הרבע הראשון של אלף שנים אלו, אירעו סני מאורעות שהיו שיאים בתהליכים שפעלו בהיסטוריה כל הזמן ההדט, ואשר איאפטר לסגת מהם ובלעדיהם איאפשר להטב אה חסכון עולמה של היהדות: השואה של חורבן יהדות אירופה ותקופה כרינת ישראל בארץ־ישראל.

כרינת ישראל קמה ועלתה מתוך האש של מרד גטו ורשה, כאשר הלוחמים עזייהנפש הכריזו ונאמרו עם בעל התהילים: "לא אמות — כי אזהה". סיסמה זו הורה כימי מלחמת השחרור וזכאר מלחמות

כל המאמרים הללו שסומכים צרות לגאולה מדברים על צרות בשיעור מופלג: "צרות רבות", "צרות רבות שבאות כנהר", צרות למעלה ראש ("שהצרות מכסות אתכם"). משמעו של הפלג זה מתחוויר לנו מתוך מאמר שנוקט לישון של מושג כנור: "אמרו יכראל לפני הקב"ה: רבון העולמים, אימתי אתה גואלנו? אמר להם: לכשתרדו לירידה היתה תונה, אותה שעה אני גואל אתכם" (מדרש תהלים מה). הווה אומר, כשגורל ישראל יתמצה עד תום על ידי הצרות, שוחי הירידה התחתונה, אז תבקע הגאולה.

8. אברהם קריב, "מסוד חכמים"

וַתֹּאמֶר בְּךָ לִקְדוֹת וְיָבֵר הַיְיָ בְּעֵינֶיךָ;
 וְאֵלֶיךָ מִיִּתְּנָה אֱלֹהֵי דְבָר וְיִפְתַּח שְׁפָתַי עִמָּךְ;
 וְיִדְרֹךְ לִי! תַעֲלֹמוֹת חֲכָמָה כִּי־כַפְלִים לְתוֹשֵׁהָ
 וְדַע כִּי־יִשָּׁה לָךְ אֱלֹהֵי מִשְׁנָה;

צופר

3

וְהִתְקַדַּשְׁתָּ אֱלֹהֵי תַמְצָא אִם עַד־תִּכְלִית שְׂדֵי תַמְצָא;
 וְיָבֵר שָׁמַיִם מִה־תִּפְעַל עֲמָקָה מִשְׁאֹל מִה־תִּדְעַ:

רמב"ם, מורה נבוכים ג, כב

אבל השקפת צופר הנעמתי היא השקפת מי שסובר כי הכל נהוג כפי הרצון המוחלט, ואין לחפש למעשיו סבה כלל, ואין לומר למה עשה זה ולא מדוע? עשה זה, ולפיכך אין לחפש נקודת הצדק ולא אופן חכמה בכל מה שעושה אותו זה, כי עצמתו⁸⁸ ואמתתו מחייבים שיעשה מה שיחפוץ, ודעתנו קצרה מלהשיג מסתרי חכמתו אשר חייבה שיעשה מה שיחפוץ לא לשום סבה אחרת, והוא אמרו לאיוב מי יתן אלוה דבר ויפתח שפתיו עמך, ויגד לך תעלומות חכמה כי כפלים לתושיה, החקר אלוה תמצא אם עד תכלית שדי המצאיי.

9. האדמו"ר מסלונים, "זכרון קדוש" - לפר' וילך

"ואנכי הסתר אסתיר..."
 בי פעמים הסתר. האחד הוא ההסתר עצמו, והשני מה שאינו מרגיש ואינו יודע כלל שהוא בהסתר. אבל מי שמרגיש בהסתר ומאמין כי "ואנכי הסתר", שההסתר הוא מהשייט ומנחמן אליו שאיר לו מסתלק ממנו ההסתר.

רבות הן השאלות הדתיות המתעוררות בעקבות השואה. אינם יודעים את פתרון. כנראה עומדים אנו בפני ההיסטוריה כבפני שטיח קיר מרהיב ביופיו - כפי שתיאר הר"ד סולובייצ'יק - אלא שאנו מסתכלים עליו מהצד הלא-נכון, ורואים בו מערבולת חוטים חסרי משמעות וסדר. רק בעידן הגאולה נכל אולי לראות את השטיח במלוא הדרו. "לכן המשכיל בעת ההיא ידום, כי עת רעה היא" (עמוס ה, ג).

יש בדברים אלה, לדעתי, מסר לכל המתיימרים לדעת את סודות ההיסטוריה וההשגחה. הדבר נכון לא רק לגבי אנשים מאמינים, אלא גם לגבי אנשי מדע. השואה אינה מהווה מסתורין רק מבחינה דתית, תיאולוגית; גם המדענים, היודעים לכאורה להסביר כל אירוע על סיבותיו וגורמיו, וסבורים שמול התבונה האנושית הכל שקוף וחשוף, אף הם אינם יכולים להתמודד עם השואה.

10. פרופ' שלום רוזנברג,

שבת בשבתו - מאמר ליום הקדיש הכללי

11. הרב פרופ' דוד הלבני, "שבירת הלוחות" - בין אושוויץ לסיני

נמצא שאין לראות את השואה כעונש על חטא והיא נשאת חידה שתומה שאין לה הסבר. כל המתיימר להסביר את השואה כמרכיב במערכת של שכר ועונש הופך אותה לתופעה טבעית מתחייבת, מקטין את גודל רשעותה ומפחית מאשמתם של המבצעים. ואף-על-פי-כן, עדיין עלינו למצוא מטפורה מתאימה שתבטא את הרעיון שאין לקורבנות אחריות על סבליהם, וכל מה שהיו עושים או לא היו עושים לא היה משפיע על מערכת ייסוריהם או משנה אותה. מטפורה כזו נבקש להציע בחלק השני של דיוננו, מטפורה שתחזק את ההבנה שהשואה באה עלינו כתוצר של שנאה ורשעה שניצלו כוחות קוסמולוגיים איריים שחתרוצצו אנה ואנה והתנגחו זה בזה, וכך פגעו בבכת-עינה של ההיסטוריה האנושית, בעם ישראל.

רק תפילה המתחננת לאל כי ישוב וייקח את רסן השלטון, שעליו ויתר למען זכות הרצון החופשי ליצורי אנוש חטאים; רק תפילה הזועקת לכיטול הצמצום האלוהי, נסיגה שאפשרה עולם סופי מושחת; רק תפילה המכירה כי תכלית הבריאה היא שנעבוד את האל, נציית לו ונהיה קרובים אליו; רק תפילות המבטאות תחושות ותחינות אלה עשויות לרפא את הפצע הנורא שפצעה אותנו ההיסטוריה בדורנו, ורק הן יוכלו לצמצם את המרחק בין שני האירועים המרכזיים של ההיסטוריה היהודית, סיני ואשוויץ. אמז.

4

רמזתי לעיל לעובדה שבנגוד לאינטרפרטציה הקלסית והמקובלת, הרואה בפרשת איוב מסכת-דוגמה לבעיית התיאודיצייה, והמגישה כפתרון את המפתח של ה"נסיון" ושל הטרנסצנדנטיות האלהית "כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי...", גולדה בימינו – בתקופה שלאחר אושוויץ והירושימה – אינטרפרטציה חדישה,

בנגוד לגישה הקלסית, הרואה את מרכז הכובד של הפרובלמטיקה באלהים, בתיאודיצייה, והמגישה כפתרון את האפילוג של הספר ה- happy end טוענת הגישה החדישה, שמרכז הכובד הוא באדם.

הבעיה המרכזית היא הסיטואציה של האדם כשלעצמו. עצם העובדה שאיוב הוא אדם, היא היא הקובעת. איוב אינו סובל מן היסורים הבאים לו מן החוץ, אלא מהסיטואציה האימננטית שלו כבן-אדם מהמהות וה"כאניות" וה"ככיות האקסיסטנציאליות שלו.

הנאציוניזם וכל האידיאלוגיה הטוטלית שלו ודאי, שהוא מהווה דוגמא למופת לאותה הסיטואציה, – יש סיטואציות בהיסטוריה, אשר בהן הכח הפועל נהפך לכח ניהיליסטי, או בטרמינולוגיה של המקרא: לכח שטני, שמגמתו לשלול, לאיזן ולכלות את הכל. המשמעות היא תיאולוגית-היסטורית ממשית. על ידי האקט הזה קורא אלהים לאדם בכדי שיקבל עליו את האתגר של המלה האחרונה בהיסטוריה.

13. הרב סיני אדלר, "שבטך ומשענתך"

בשואה הזאת היינו עדים לכך שלא רק המוני בית ישראל הובלו לטבח אלא גם צדיקים וקדושי עליון. מי שראה ושמע זאת בוודאי העלה גם הוא את שאלתו של משה רבינו – זו תורה וזה שכרה?! תשובת הקב"ה שניתנה למשה הייתה בעלת תוקף גם כאן – "שתוק, כך עלה במחשבה לפני". יש מצבים שבהם ניתנת רשות למשחית ואז גם הענקים נפגעים, ואנו שרואים זאת מצווים לשתוק.

14. צבי קוליצ, "יוסל רקובר מדבר אל אלוקים"

ולכן הרשה לי אלוהים, לפני מותי, כשאני משוחרר מכל שמץ של פחד ושרוי במצב של שלוה פנימית גמורה וביטחון מוחלט, לבוא איתך חשכון עוד פעם אחת אחרונה בחיי. אתה אומר שחטאנו? אין ספק שאכן כן! ושעל זאת אנחנו נענשים? גם את זאת אני יכול להבין. אבל אני רוצה שתגיד לי אם קיים בעולם חטא שמצדיק עונש כזה שקיבלנו. אתה אומר שתיפרע מאויבינו? אני בטוח שתיפרע מהם ללא רחם, גם בכך איני מפקפק. אבל אני רוצה שתגיד לי אם קיים בעולם עונש שיש בו כדי לכפר על הפשע שנעשה נגדנו.

ה וְאִם-אֲסוּרִים בְּיָקִים יִלְכְּדוּן בְּחַבְלֵי-עֲנִי:
 ט וַיִּנְדֹּד לָהֶם פַּעֲלָם וּפְשַׁעֵיהֶם כִּי יִתְנַבְּרוּ:
 י וַיִּגְדַּל אֲזָנָם לְמוֹסֵר וַיֹּאמֶר כִּי-יִשׁוּבוּן מֵאֲוֶן:
 יא אִם-יִשְׁמְעוּ וְיַעֲבְדוּ
 יב יִכְלֹו יְמֵיהֶם בְּטוֹב וּשְׁנֵיהֶם בְּנַעֲמִים:

אליהו
 אִם-יִשְׁמְעוּ וְיַעֲבְדוּ מֵי-אֱלֹהֵי
 לְהוֹדִי לְאָדָם יִשְׂרָאֵל:
 כד וַיִּתְנַבְּרוּ וַיֹּאמְרוּ פְדֵנוּ מִיַּד מַלְאָכָא מִצְּרַתִי כְּפָר:

5

התעניין אשר
 הוסיפו אליהוא ולא הזכירו אחד מהם, הוא
 אשר המשילו בהמלצת מלאך, אמר כי הדבר
 הנראה הידוע שהאדם יחלה עד שיגיע לשערי
 מות ויתאשו ממנו, אם היה לו מלאך שיליץ⁴⁸
 בעדו איזה מלאך שיהיה, מתקבלת המלצתו⁴⁹
 ויהיה ממפלתו, וינצל אותו החולה ויחזור
 למצבו הטוב ביותר, אבל לא יתמיד זה תמיד,

רמב"ם, מורה נבוכים ג, כב

15. אהרון ברט, "דורנו מול שאלות הנצח"

ולפעמים — וגם זה קמדנו מספר איוב ובעיקר מדברי אליהו — אין הרע משמש עונש כי אם אמצעי של חינוך וצריפת אמנם יש התאסוף שובר את האדם, משפיל אותו הורס אותו. אבל יש גם התאסוף צורף את האדם, מחזק אותו ומפתח את תכונותיו הטובות. משכחי המלחמה

16. הרב יוסף דוב סולובייצ'יק, "קול דודי דופק" - צדיק ורע לו

(יא) התשובה ההלכית לשאלה זו פשוטה מאד. היסורים באים כדי לרומם את האדם, לטהר את רוחו ולקדשו, לנקות את מזשבתו ולצרפה מכל פסולת השיטחיות וסייגיי-הגסטות; לדעוך את נפשו ולהרחיב את אופק חייו. כללו של דבר: היסורים — תפקידם לתקן את הפגום באישיותו של האדם.

אבל כשהבין איוב מה מורה היא שאלתו, וכמה גדולה בערותו, והודה ולא בוש: "לכך תגדתי ולא אבין, נפלאות ממני ולא אדע" — גילה הקב"ה לאיש היעוד את היסוד האמיתי הצפון ביסורים, כפי ניסוחה של ההלכה: אמר לו הקב"ה: איוב! אמנם! לעולם לא תבין את סוד ה"מדוע" ה, סיבת היסורים ותכליתם, אבל דבר אחד מחובתך לדעת: את יסוד תיקון היסורים. אם תוכל להתרומם על-ידי היסורים לדרגה שעד עכשו לא הגעת אליה, תדע שנתקדו המה כאמצעי לתיקון הנפש והרוח.

17. פרופ' אליעזר שבייד, "סדר מחזור הזמנים"

לגבי המאמינים מכל מקום מדינת ישראל היא התשובה על סבלו של עם ישראל בגלות של זמנו ואפילו על השואה, ולא מפני שיש בה כביכול "פיצוי" על הסבל הזה, אלא מפני שיש בעצם קיומה עדות על כך שרצון הנברע למעשים מתוך אמונה, וממצה כל שביכולת אדם לעשות, יכול לעמוד נגד הודון ותקן דבר-מה בעולם. כי אפילו מתוך מצב של חולשה אפשר להתעורר ולפעול ולהרגיש בפעולה את הכוח הטוב שיביא אותה אל תכליתה.

18. הרב אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל, "חכמת הקודש(ב)" - תפקיד הרשעה

אין ספק שיש כח רשעתי שואף רע, העושה תסיסה בעולם, והוא שליט ומלא עו. כל ימי הרע, כל הזמן שהעולם צריך לתסיסה הרעה, שואף הוא הרשע העולמי, וכל אגפיו, לאבד ולכלות, לזהם ולטמא, להחשיך ולהאפיל, להפריד ולפוצץ, והוא מאריך ברעתו עד עת קץ, עד אשר ישוכלל העולם, עד אשר רוח חדשה, רוח חיים טהורים, יפוח על בני אדם, ונשמות קדושות יתעוררו לפעולת ישועת אמת. ויתסנון מלכותא קדישי עליונין.

וכל האמור בדברי חכמים וחידותם על דבר הרשעה ומציאותה, על דבר תקפה ועזה הזמני, על דבר כליונה והמתותה באחרית הימים. הכל רשום הוא בכתב אמת.